Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla

# Dinsel Şüphe Problemi

Yrd. Doç. Dr. Nazım BAYRAKDAR
Yrd. Doç. Dr. Nurullah DENİZER
Yrd. Doç. Dr. Mahmut AVCI
Yrd. Doç. Dr. Serdar SAYGILI

PEGEM AKADEMİ

Yrd. Doç. Dr. Nazım BAYRAKDAR
Yrd. Doç. Dr. Nurullah DENİZER
Yrd. Doç. Dr. Mahmut AVCI
Yrd. Doç. Dr. Serdar SAYGILI

**(Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla)**
**DİNSEL ŞÜPHE PROBLEMİ**

ISBN 978-605-241-022-6
DOI 10.14527/9786052410226

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2017, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** ve **Pegemindeks.net** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere http://pegem.net adresinden ulaşılabilmektedir.

1. Baskı: Ağustos 2017, Ankara

Yayın-Proje: Özlem Sağlam
Dizgi-Grafik Tasarım: Didem Kestek
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Vadi Grup Ciltevi A.Ş.
İvedik Organize Sanayi 28. Cadde 2284 Sokak No:105
Yenimahalle/ANKARA
(0312 394 55 91)

Yayıncı Sertifika No: 14749
Matbaa Sertifika No: 26687

**iletişim**

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net

**Yrd. Doç. Dr. Nazım BAYRAKDAR**

1976 yılında Antakya'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Antakya'da tamamladı. Erciyes Üniversitesi'nde 1999'da Lisans, 2010'da yüksek lisans, 2014'te ise doktora öğrenimini tamamladı. 2001-2016 yılları arasında sırasıyla Gaziantep, Hatay ve Kayseri illerinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda öğretmen olarak çalıştı. 2016 yılında Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne Yrd. Doç. olarak atandı. Atandığı fakültede halen dekan yardımcılığı ve İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Bölüm başkanlığı görevlerini yürütmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

**Yrd. Doç. Dr. Nurullah DENİZER**

1982 yılında İzmir'in Karşıyaka ilçesinde doğdu. 2007'de Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı üniversiteye bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2009'da yüksek lisans, 2014'te de doktora öğrenimini tamamladı.Diyanet İşleri Başkanlığı'nda 7 yıl imam-hatip olarak görev yaptı. 2013'te Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi'ne araştırma görevlisi olarak atandı. 2015 yılında aynı fakülteye Yrd. Doç. olarak atandı. Atandığı fakültede halen dekan yardımcılığı görevini yürütmektedir.

**Yrd. Doç. Dr. Mahmut AVCI**

Erzurum'da doğdu. 1997 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı. 2002 yılında fakülteden mezun olduktan sonra aynı fakültede yüksek lisans eğitimine başladı. 2006 yılında Felsefe ve Din Bilimleri- Felsefe Tarihi alanında "Bilim Uzmanı" unvanını aldı. Aynı yıl doktora eğitimine başladı ve 2012 yılında aynı anabilim dalında "Dr." unvanına hak kazandı. 2013 yılı mart ayında Uşak üniversitesi İslami İlimler Fakültesin'e "Yrd. Doç. Dr." olarak atandı. Halen bu görevine devam etmektedir.

**Yrd. Doç. Dr. Serdar SAYGILI**

1978 yılında Adana'da doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Adana'da tamamladı. 2003 yılında Atatürk Üniversitesi Felsefe Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladı. Yüksek lisans ve doktora eğitimini de yine Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. Halen Uşak Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Bilim Felsefesi, Kültür Felsefesi ve Mizah Kuramları üzerine yaptığı akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

# ÖNSÖZ

İman ile şüphe, zaman zaman bir araya gelebilseler dahi varlıklarını uzun süre birlikte devam ettirmeleri mümkün olmayan iki olgudur. Çünkü imanın özünü tasdik, şüphenin özünü ise kararsızlık oluşturmaktadır. Tasdikte karar kılınması, kararsızlığın giderildiğinin; kararsızlığın sürekliliği ise tasdikin yokluğunun işaretidir.

Mümin sıfatı taşıyan insanların, iman bakımından birbirlerine denk olmadıkları açıktır. Yaşanan tecrübelere ve öğrenilen ilme bağlı olarak imanın niteliğinde değişme olması da her zaman için mümkündür. Kalpteki imanın nitelik bakımından değişime açık olması, bireye önemli bir sorumluluk yüklemektedir. Bu sorumluluğun özünü, imanın korunması ve güçlendirilmesi oluşturmaktadır.

İnsan, sürekli tatmin arayışında olan bir varlıktır. Bu özelliği sebebiyledir ki o, mevcutla yetinmek istemez; sürekli daha fazlasını ister. Bu durum onun kalbindeki dini inançlar için de geçerlidir. Zira iman bakımından onun önünde oldukça geniş bir terakki sahası bulunmaktadır. Üstelik hayat, kalbindeki imanı güçlendirmesi için adeta onu mecbur bırakmaktadır. Zira sıkıntı, stres, hüzün, karamsarlık, anlamsızlık gibi olumsuz ruh halleri hayatı boyunca onun yakasını bir türlü bırakmamaktadır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen onun geleceğe yönelik ümidini, mücadele azmini ve ruh sağlığını muhafaza edebilmesi, kalbindeki imanın desteğini gerektirir. Söz konusu desteğin ölçüsü ise, imanın niteliği ile alakalı bir durumdur.

İmanın tekâmülü, sorunsuz şekilde gerçekleşmez. Müminler söz konusu süreçte çeşitli zorluklarla / engellerle karşılaşabilirler. Bu engeller, inanç esasları ile ilgili zihinlerde birtakım soru işaretleri / şüpheler oluşmasına sebebiyet verebilir. Meseleye din perspektifinden bakıldığında bunlar birer imtihan sebebi ve kalbin sürekli tetikte olmasına hizmet eden unsurlar olarak görülebilir. Ancak problemin bilimsel perspektiften ele alınmasında da zaruret vardır. Zira imana taalluk eden meselelere dair zihinlerde beliren soru işaretlerinin / şüphelerin mahiyeti, sebepleri ve sonuçları bakımından doğru anlamlandırılması, ancak böyle bir yaklaşımla mümkün olacaktır.

Dinsel şüphe, oldukça farklı formları / türleri olan bir problemdir. Hayatının herhangi bir döneminde bu problem ile bir şekilde yüzleşmek durumunda kalmayan insan neredeyse yoktur. Zira dinin ortaya koyduğu ve konusunu daha ziyade metafizik alanın oluşturduğu bilgilerin, kapasitesi sınırlı bir akıl tarafından tam manasıyla anlaşılması kolay değildir. Dini bilginin anlaşılması sürecinde akla sürekli yeni sorular takılabilmektedir. Sahip olunan imkânlar, bu soruların tatmin edici cevaplarına ulaşmada bazen yetersiz kalabilmektedir.

Dinsel şüphe problemi bazı kişilerde, *iman ile inkârdan hangisinin tercih edileceği hususunda kararsız kalma* şeklinde tezahür edebilir. Bu tür dinsel şüphenin, imanın varlığına delalet etmediği açıktır. Çünkü bu durumdaki birey, tercihini henüz iman etme yönünde kullanmamış, inanç esaslarını gönülden tasdik etmemiştir. Ancak bu tür dinsel şüphe yaşasalar dahi, bireyleri dışlayıcı ve aşağılayıcı tavırlara maruz bırakmanın dini ve insani açıdan tasvip edilecek bir yanı bulunmamaktadır. Bilinçli Müslümana yakışan, dinsel şüphe problemi yaşayan kişileri yaftalamak ya da aşağılamak yerine onların söz konusu problemin üstesinden gelmelerine katkı sağlayacak doğru adımları atmaktır.

Farklı bilim dallarında uzman kişilerin oluşturduğu bir ekip tarafından disiplinler arası bir yaklaşım esas alınarak hazırlanan bu çalışmada, 'üniversite öğrencilerinin dinsel şüphe problemine yükledikleri anlamlar ve verdikleri tepkiler nelerdir?' sorusuna cevap aranmıştır. Araştırma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde dinsel şüphe problemi hakkında literatüre dayalı bilgiler verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. İkinci bölümde, araştırmanın yöntemi tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise araştırmadan elde edilen veriler tablolar halinde gösterilerek yorumlanmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçların, dinsel şüphe probleminin daha iyi tanınmasına ve buna bağlı olarak da gençlere sunulan inanç öğretimi hizmetinin niteliğinin artmasına önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir. **27.07.2017**

**Yrd. Doç. Dr. Nazım BAYRAKDAR**

# İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... v
İÇİNDEKİLER ..... vii
Giriş ..... 1

**BİRİNCİ BÖLÜM: DİNSEL ŞÜPHE**

1.1. Şüphe Kavramı ..... 11
1.2. Kur'ân-ı Kerim'de ve Hadîs-i Şerîflerde İman ve Şüphe ..... 14
1.2.1. Kur'ân-ı Kerim'de Şüphe ..... 15
1.2.1.1. Kur'ân-ı Kerim'de Şüphe ile İlgili Kavramlar ..... 15
1.2.1.1.1. Şekk ..... 17
1.2.1.1.2. Rayb ..... 22
1.2.1.1.3. Mirye ..... 24
1.2.2. Hadîs-i Şerîflerde Şüphe ..... 26
1.3. Bilimsel Açıdan Dinsel Şüphe ..... 29
1.4. Dinsel Şüphe Problemine Yol Açabilecek Faktörler ..... 33
1.5. Dinsel Şüphenin Birey Üzerindeki Etkisi ..... 40

**İKİNCİ BÖLÜM: YÖNTEM**

2.1. Araştırmanın Yöntemi ..... 53
2.2. Evren ve Örneklem ..... 54
2.3. Problem ve Alt Problemler ..... 55
2.4. Denenceler ..... 55
2.5. Varsayımlar ..... 56
2.6. Sınırlılıklar ..... 56
2.7. İlgili Araştırmalar ..... 57
2.8. Veri Toplama Aracı ..... 60
2.9. Verilerin Çözümlenmesi ve Değerlendirilmesi ..... 60

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: BULGULAR VE YORUM**

3.1. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları .....63

3.1.1.Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Cinsiyetlerine Göre Dağılımları.....63

3.1.2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Okumakta Oldukları Fakültelere Göre Dağılımları .....64

3.1.3.Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Dağılımları .....65

3.1.4. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Kendilerini Tanımladıkları Dindarlık Düzeylerine Göre Dağılımları .....66

3.2. Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Allah'ın Varlığı Konusunda Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Dağılımları.....67

3.2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Dinsel Şüphe Probleminin Yaşanma Sıklığı.....68

3.2.2. Okunmakta Olan Fakülte Türü Değişkenine Göre Dinsel Şüphe Probleminin Yaşanma Sıklığı.....69

3.2.3. Mezun Olunan Lise Türü Değişkenine Göre Dinsel Şüphe Probleminin Yaşanma Sıklığı.....71

3.2.4. Dindarlık Düzeyine İlişkin Yapılan Tanımlamalara Göre Dinsel Şüphe Probleminin Yaşanma Sıklığı .....73

3.3. Dinsel Şüphe Problemine Yüklenilen Anlamlara İlişkin Bulgular.....75

3.3.1. Dinsel Şüphe Problemine Yüklenilen Anlamların Çeşitli Değişkenler Açısından Karşılaştırılması .....77

3.3.1.1. Dinsel Şüphe, Şeytan Kaynaklı Vesveselere Bağlı Olarak Yaşanan Bir Problemdir.....77

3.3.1.1.1.Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Şeytan Kaynaklı Vesveselere Bağlı Olarak Yaşanan Bir Problem Olarak Görme Eğilimleri.....79

3.3.1.1.2. Fakülte Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Şeytan Kaynaklı Vesveselere Bağlı Olarak Yaşanan Bir Problem Olarak Görme Eğilimleri.....81

3.3.1.1.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Şeytan Kaynaklı Vesveselere Bağlı Olarak Yaşanan Bir Problem Olarak Görme Eğilimleri.....83

3.3.1.1.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Şeytan Kaynaklı Vesveselere Bağlı Olarak Yaşanan Bir Problem Olarak Görme Eğilimleri ....85

3.3.1.1.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Şeytan Kaynaklı Vesveselere Bağlı Olarak Yaşanan Bir Problem Olarak Görme Eğilimleri .....87

3.3.1.2. İnanç Esasları ile İlgili Konularda Şüphe Yaşamak, Derhal Tövbe Edilmesi Gereken Bir Günahtır .....89

3.3.1.2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin İnanç Esasları ile İlgili Konularda Şüphe Yaşamayı, Derhal Tövbe Edilmesi Gereken Bir Günah Olarak Görme Eğilimleri.....90

3.3.1.2.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin İnanç Esasları ile İlgili Konularda Şüphe Yaşamayı, Derhal Tövbe Edilmesi
Gereken Bir Günah Olarak Görme Eğilimleri.....92

3.3.1.2.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin İnanç Esasları ile İlgili Konularda Şüphe Yaşamayı, Derhal Tövbe Edilmesi Gereken Bir Günah Olarak Görme
Eğilimleri .....94

3.3.1.2.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin İnanç Esasları ile İlgili Konularda Şüphe Yaşamayı, Derhal Tövbe Edilmesi Gereken Bir Günah Olarak Görme Eğilimleri .....96

3.3.1.2.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin İnanç Esasları ile İlgili Konularda Şüphe Yaşamayı, Derhal Tövbe Edilmesi Gereken Bir Günah Olarak Görme Eğilimleri..98

3.3.1.3. Dinsel Şüphe, İnançlı İnsanların, İmanlarını Kaybetmekten Endişe Duymalarını Gerektiren Bir Problemdir .....100

3.3.1.3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki İmanın Varlığı Açısından Bir Tehdit Unsuru Olarak Görme Eğilimleri.....101

3.3.1.3.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki İmanın Varlığı Açısından Bir Tehdit Unsuru Olarak Görme Eğilimleri.....103

3.3.1.3.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki İmanın Varlığı Açısından Bir Tehdit Unsuru Olarak Görme Eğilimleri.....105

3.3.1.3.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki İmanın Varlığı Açısından Bir Tehdit Unsuru Olarak Görme Eğilimleri .....107

3.3.1.3.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki İmanın Varlığı Açısından Bir Tehdit Unsuru Olarak Görme Eğilimleri .....109

3.3.1.4. Dinsel Şüphe, Geçmişte İşlenen Günahların Bir Sonucu Olarak Yaşanır.....111

3.3.1.4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Geçmişte İşlenen Günahları, Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Faktörlerden Biri Olarak Görme Eğilimleri.....113

3.3.1.4.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Geçmişte İşlenen Günahları, Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Faktörlerden Biri Olarak Görme Eğilimleri.....114

3.3.1.4.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Geçmişte İşlenen Günahları, Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Faktörlerden Biri Olarak Görme Eğilimleri.....116

3.3.1.4.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Geçmişte İşlenen Günahları, Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Faktörlerden Biri Olarak Görme Eğilimleri .....118

3.3.1.4.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Geçmişte İşlenen Günahları, Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Faktörlerden Biri Olarak Görme Eğilimleri 120

3.3.1.5. Dinsel Şüphe, Akıl Sahibi Varlıklar Olmamızın Doğal Bir Sonucu Olarak Yaşanır.....122

3.3.1.5.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemini, Akıl Sahibi Varlıklar Olmamızın Doğal Bir Sonucu Olarak Görme Eğilimleri.....123

3.3.1.5.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemini, Akıl Sahibi Varlıklar Olmamızın Doğal Bir Sonucu Olarak Görme Eğilimleri .....125

3.3.1.5.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemini, Akıl Sahibi Varlıklar Olmamızın Doğal Bir Sonucu Olarak Görme Eğilimleri.....127

3.3.1.5.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemini, Akıl Sahibi Varlıklar Olmamızın Doğal Bir Sonucu Olarak Görme Eğilimleri.....129

3.3.1.5.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemini, Akıl Sahibi Varlıklar Olmamızın Doğal Bir Sonucu Olarak Görme Eğilimleri.....131

3.3.1.6. Dinsel Şüphe, Kalpteki Dini İnançların Sağlam Temeller Üzerine Bina Edilebilmesi İçin Bir Fırsattır.....133

3.3.1.6.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki Dini İnançların Sağlam Temeller Üzerine Bina Edilebilmesi İçin Bir Fırsat Olarak Görme Eğilimleri.....134

3.3.1.6.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki Dini İnançların Sağlam Temeller Üzerine Bina Edilebilmesi İçin Bir Fırsat Olarak Görme Eğilimleri .....136

3.3.1.6.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki Dini İnançların Sağlam Temeller Üzerine Bina Edilebilmesi İçin Bir Fırsat Olarak Görme Eğilimleri .....138

3.3.1.6.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki Dini İnançların Sağlam Temeller Üzerine Bina Edilebilmesi İçin Bir Fırsat Olarak Görme Eğilimleri.....140

3.3.1.6.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüpheyi, Kalpteki Dini İnançların Sağlam Temeller Üzerine Bina Edilebilmesi İçin Bir Fırsat Olarak Görme Eğilimleri .....142

3.4. Dinsel Şüphe Problemine Verilen Tepkilere İlişkin Bulgular.....144

3.4.1. Dinsel Şüphe Problemine Verilen / Verilmesi Gereken Tepkilere İlişkin Görüşlerin Çeşitli Değişkenlere Göre Karşılaştırılması .....146

3.4.1.1. Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden, İbadetlere Yönelerek Gelme .....147

3.4.1.1.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede İbadetlere Yönelmeyi Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri .....148

3.4.1.1.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede İbadetlere Yönelmeyi Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri .....149

3.4.1.1.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede İbadetlere Yönelmeyi Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri .....151

3.4.1.1.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede İbadetlere Yönelmeyi Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri .....153

3.4.1.1.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede, İbadetlere Yönelmeyi Bir Çözüm Olarak Görme Eğilimleri .....155

3.4.1.2. Hobilerle Meşgul Olmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Olumsuz Etkisinden Kurtulmada Bir Çözüm Olarak Görme.....157

3.4.1.2.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Hobilerle Meşgul Olmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Olumsuz Etkisinden Kurtulmada Bir Çözüm Olarak Görme Eğilimleri .....158

3.4.1.2.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Hobilerle Meşgul Olmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Olumsuz Etkisinden Kurtulmada Bir Çözüm Olarak Görme Eğilimleri .....160

3.4.1.2.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Hobilerle Meşgul Olmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Olumsuz Etkisinden Kurtulmada Bir Çözüm Olarak Görme Eğilimleri .....162

3.4.1.2.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Hobilerle Meşgul Olmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Olumsuz Etkisinden Kurtulmada Bir Çözüm Olarak Görme Eğilimleri .....164

3.4.1.2.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Hobilerle Meşgul Olmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Olumsuz Etkisinden Kurtulmada Bir Çözüm Olarak Görme Eğilimleri 166

3.4.1.3. Dinî Bilgisine Güvenilen Kişilerden, Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Meselelerle İlgili Görüş Alma.....168

3.4.1.3.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin "Dinî Bilgisine Güvenilen Kişilerle Görüşmeyi, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme" Eğilimleri.....170

3.4.1.3.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin "Dinî Bilgisine Güvenilen Kişilerle Görüşmeyi, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme" Eğilimleri .....172

3.4.1.3.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin "Dinî Bilgisine Güvenilen Kişilerle Görüşmeyi, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme" Eğilimleri.....174

3.4.1.3.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin "Dinî Bilgisine Güvenilen Kişilerle Görüşmeyi, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme" Eğilimleri .....176

3.4.1.3.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinî Bilgisine Güvenilen Kişilerle Görüşmeyi, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri .....178

3.4.1.4. Dinsel Şüphe Problemi ile İlgili Duygu ve Düşüncelerin Arkadaşlarla Paylaşılması.....180

3.4.1.4.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemine Dair Duygu ve Düşüncelerini Arkadaşlarıyla Paylaşmaya Yönelik Eğilimleri.....181

3.4.1.4.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemine Dair Duygu ve Düşüncelerini Arkadaşlarıyla
Paylaşmaya Yönelik Eğilimleri.....183

3.4.1.4.3.Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemine Dair Duygu ve Düşüncelerini Arkadaşlarıyla Paylaşmaya Yönelik Eğilimleri.....185

3.4.1.4.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemine Dair Duygu ve Düşüncelerini Arkadaşlarıyla Paylaşmaya Yönelik
Eğilimleri .....187

3.4.1.4.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemine Dair Duygu ve Düşüncelerini Arkadaşlarıyla Paylaşmaya Yönelik Eğilimleri.....189

3.4.1.5. Dinsel Şüphe Problemine Yol Açan Meseleler Hakkında Tatmin Edici Bilgilere Ulaşabilmek İçin Basılı Materyallerde Ya da İnternet Sitelerinde Araştırmalar Yapma.....191

3.4.1.5.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede, Basılı Materyallerde ya da İnternet Sitelerinde Araştırmalar Yapmayı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri.....192

3.4.1.5.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede, Basılı Materyallerde ya da İnternet Sitelerinde Araştırmalar Yapmayı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri.....194

3.4.1.5.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede, Basılı Materyallerde ya da İnternet Sitelerinde Araştırmalar Yapmayı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri.....196

3.4.1.5.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede, Basılı Materyallerde ya da İnternet Sitelerinde Araştırmalar Yapmayı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri.....198

3.4.1.5.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede, Basılı Materyallerde ya da İnternet Sitelerinde Araştırmalar Yapmayı Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri.....200

3.4.1.6. Dinsel Şüphe Problemi ile Soğukkanlı Şekilde Yüzleşme.....202

3.4.1.6.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi ile Soğukkanlı Şekilde Yüzleşebilme Durumları.....203

3.4.1.6.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi ile Soğukkanlı Şekilde Yüzleşebilme Durumları.....205

3.4.1.6.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi ile Soğukkanlı Şekilde Yüzleşebilme Durumları.....207

3.4.1.6.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi ile Soğukkanlı Şekilde Yüzleşebilme Durumları.....209

3.4.1.6.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi ile Soğukkanlı Şekilde Yüzleşebilme Durumları....211

3.4.1.7. Dinsel Şüphe Probleminin Ortaya Çıkmasında Rolü Olduğuna Kanaat Getirilen Sosyal Ortamlardan Uzak Durma....213

3.4.1.7.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Bazı Sosyal Ortamlardan Soyutlanmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri....214

3.4.1.7.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Bazı Sosyal Ortamlardan Soyutlanmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri....216

3.4.1.7.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Bazı Sosyal Ortamlardan Soyutlanmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri....218

3.4.1.7.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Bazı Sosyal Ortamlardan Soyutlanmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri....220

3.4.1.7.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Bazı Sosyal Ortamlardan Soyutlanmayı, Dinsel Şüphe Probleminin Üstesinden Gelmede Bir Çözüm Yolu Olarak Görme Eğilimleri....222

3.4.1.8. Dinsel Şüphe Problemi Yaşanmasına Yol Açtığı Düşünülen Kitaplardan Uzak Durma....224

3.4.1.8.1. Cinsiyet Değişkenine Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi Yaşanmasına Yol Açtığı Düşünülen Kitaplardan Uzak Durulması Gerektiği Görüşüne Katılma Durumları....225

3.4.1.8.2. Okumakta Oldukları Fakülte Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi Yaşanmasına Yol Açtığı Düşünülen Kitaplardan Uzak Durulması Gerektiği Görüşüne Katılma Durumları....227

3.4.1.8.3. Mezun Oldukları Lise Türüne Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi Yaşanmasına Yol Açtığı Düşünülen Kitaplardan Uzak Durulması Gerektiği Görüşüne Katılma Durumları....229

3.4.1.8.4. Dindarlık Düzeylerine İlişkin Yaptıkları Tanımlamaya Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi Yaşanmasına Yol Açtığı Düşünülen Kitaplardan Uzak Durulması Gerektiği Görüşüne Katılma Durumları.....231

3.4.1.8.5. Dinsel Şüphe Problemi Yaşama Sıklıklarına Göre Öğrencilerin Dinsel Şüphe Problemi Yaşanmasına Yol Açtığı Düşünülen Kitaplardan Uzak Durulması Gerektiği Görüşüne Katılma Durumları.....233

3.5. Dinsel Şüphe Problemine Yüklenilen Anlamlar ile Verilen Tepkiler Arasındaki İlişkiye Dair Bulgular.....236

SONUÇ VE ÖNERİLER.....239

KAYNAKÇA .....251

# GİRİŞ

Din olgusunun insan hayatında oldukça önemli bir yeri vardır. Zira din, hayatın anlamına dair yapılan sorgulama sürecinde müracaat edilen önemli kaynaklardan biridir. Hayatın anlamı ve gayesine dair ulaştığı sonuçlar, bireyin ruhsal durumunu ve tercihlerini önemli ölçüde etkiler. Hayatın kritik anlarında yapılan tercihlerin yaşam kalitesini belirleyen temel unsurlardan biri olduğu dikkate alınırsa, din unsurunun insan için önemi daha net anlaşılabilecektir.

Akıl sahibi bir varlık olması ve sürekli tatmin arayışı içerisinde bulunması, din olgusunu insan için daha önemli hale getirmektedir. Dünyaya geldiği ilk günden itibaren merak duygusuyla çevresine yönelen insanoğlu, varlıkların anlamını keşfetme çabası içerisine girmektedir. Ket vurulmadığı sürece bu anlamlandırma çabası, hayat boyu devam etmektedir. Anlam arayışı süreci, hayatın ilk yıllarında en yakında bulunan varlıkları tanımaya çalışmakla başlamaktadır. İlk dönemdeki bu sürecin sağlıklı şekilde ilerlemesi durumunda birey, zihinsel gelişim düzeyine bağlı olarak soyut konulara da ilgi duymaya başlamaktadır. Zira hayata ve varoluşa dair kapsayıcı bir anlam yüklenmedikten sonra, tek tek somut varlıkların ne olduklarını ve ne işe yaradıklarını keşfetmenin pek bir ehemmiyeti kalmamaktadır. İşte din, bu noktada devreye girmekte; hayatın anlamı, değeri ve amacı konusunda bilgiler vererek insanoğluna hem kapsamlı bir bakış açısı kazandırmakta hem de onun ruhsal doyuma ulaşmasına katkı sağlamaktadır.

İnsanların dine ve din kaynaklı bilgilere yönelik bakış açıları kuşkusuz aynı değildir. Din kaynaklı bilgiler bazı insanlar tarafından tatmin edici bulunurken bazıları tarafından şüphe ile karşılanabilmekte ve hatta inkâr edilebilmektedir. Dindar insanların bir kısmı, inandıkları dinin temel kaynaklarında yer alan bilgileri herhangi bir sorgulamaya tabi tutmaksızın benimserken diğer bir kısmı ise onlar üzerinde birtakım zihinsel faaliyetler yapma ihtiyacı hissedebilmektedir. Meseleye İslam dini perspektifinden bakılacak olursa, akıl sahibi insanlara yakışanın bu yaklaşımlardan ikincisi olduğu rahatlıkla söylenebilir. Zira insanoğlu ulaştığı bilgilerin, hakikati ne ölçüde temsil ettiğini, üzerinde yeterince düşünmeden, sorgulama ve araştırma yapmadan öğrenemez. Ayrıca ulaşılan bilgiler hakikati tam anlamıyla temsil ediyor olsa dahi, bu bilgilerin doğru şekilde anlaşılması, hayata doğru şekilde aktarılması, hayatın problemleriyle baş ederken etkin şekilde kullanılması ancak onlar üzerinde birtakım zihinsel faaliyetlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olacaktır. Söz konusu zihinsel faaliyetlerin ideal manada gerçekleştirebilmesi ise sorgulayıcı yaklaşıma sahip olmayı gerektirir.

Sorgulayıcı yaklaşım, bireyin bütüncül ve tutarlı bir hayat anlayışına, inançlar ve değerler sistemine sahip olabilmesi açısından oldukça önemli ve gereklidir. Sorgulayıcı yaklaşımı reddeden insanların ne iç dünyalarının ne de dışa yansıyan davranışlarının istikrar kazanması mümkün değildir. Lakin bu yaklaşım, öteden beri dindar insanların bir kısmı tarafından yadırganmaktadır. Özellikle de inanç alanına giren meselelerin sorgulayıcı bir yaklaşımla ele alınması onları rahatsız edebilmektedir. Oysa meseleye İslam dini açısından bakılacak olursa, yüce Allah'ın, putperestler ve Yahudiler başta olmak üzere farklı din mensuplarını, atalarından tevarüs ettikleri inanç ve uygulamaların hakikatini sorgulamaya davet ettiği bilinmektedir. Yüce Allah, farklı din mensuplarına meydan okuyup onları kendi inançlarını sorgulamaya davet ederek insanlara, ortaya koyduğu inanç esaslarının akıl-mantık ilkeleriyle çelişmediği mesajını vermektedir. Bu durumda İslam dininin temelini oluşturan

inanç esasları üzerinde akıl-mantık ilkeleri çerçevesinde sorgulama yapmanın, dini açıdan herhangi bir sakınca teşkil etmemesi gerekir. Aksi takdirde yüce Allah'ın farklı din mensupları için teşvik ettiği bir eylemi, Müslümanlar için yasaklaması söz konusu olacaktır ki bu, izahı oldukça zor bir durumdur.

İnanç alanına giren meselelerde sorgulama yapmanın, diğer meseleler üzerinde yapılan sorgulamadan kuşkusuz ki farkları olacaktır. İnançlı bir insan niçin Müslüman olduğunu, Allah'ın varlığına niçin inandığını sorgularken, inançları ile arasındaki bağları koparmak ya da zayıflatmak zorunda değildir. İnsan, inançlarına sımsıkı tutunarak da inançları üzerinde düşünme ameliyesi gerçekleştirebilir. Ama bunu yaparken o, bir bilim adamının, bilimsel bilgiler karşısında takındığı tavrı benimsemez. Çünkü bilim adamı, araştırma yaptığı alanda ulaştığı bilgilerin tamamen yanlış olabileceği ihtimalini göz ardı etmez. İnançlar üzerinde yapılan sorgulama ise bu tür sorgulamalardan farklı olup inançları akıl ile telif etme, temellendirme ya da destekleme çabasını ifade eden bir süreçtir.

Günümüzde sahip olunan dini inançların, dünya ve ahiret hayatı açısından tehdit oluşturan unsurlara karşı koruyucu etkisini yeterince gösterdiği söylenemez. Bunun temelinde esasen dinî bilgi üzerinde yeterince zihinsel işlem gerçekleştirilmemiş ve bu nedenle de onların içselleştirilememiş olmaları yatmaktadır. Bireyin herhangi bir konuda öğrendiği bilgilerin, o konudaki bilinç düzeyinin artmasına katkı sağlayabilmesi için anlamlandırma süzgecinden geçirilmiş olması gerekir. Bu nedenle zihinsel işlemlerden geçirilerek rafine hale getirilmemiş olan ezber bilgilerin, varoluşsal açıdan bir kıymet ifade etmesi beklenmez. Bu kural kuşkusuz dinî bilgiler için de geçerlidir. Bu bakımdan din öğretiminin, bilgi aktarma süreci olmaktan çıkarılıp bireylerin dinî bilgi üzerinde düşünme, onu anlamlandırma ve içselleştirme süreci haline getirilmesi son derece önemlidir.[1]

1 Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. Şevki Aydın "Bireyin Kendi Dindarlığını Oluşturma Yeteneğini Geliştirmek", Diyanet Aylık Dergi, 2008, Sayı 215.

Vahye dayalı bilgiler üzerinde aklın fonksiyonunun ne olduğu hususunda Müslümanların ortak bir noktada uzlaştıklarını söylemek mümkün değildir. İslam dini, vahyi anlamlandırma hususunda her Müslümana ayrı ayrı sorumluluk yüklemekte midir? Yoksa onlardan, bu konuda çok fazla düşünmemeleri, bazı din âlimlerinin anlamlandırma çabaları sonucunda ulaştıkları bilgilerle, çıkardıkları hükümlerle ve yaptıkları yorumlarla yetinmeleri mi istenmektedir?

Müctehidler ve müfessirler başta olmak üzere Müslüman âlimlerin vahiy kaynaklı bilgilere dair yaptıkları yorumlar ve verdikleri hükümler Müslümanlar için kuşkusuz oldukça değerlidir. Ancak bu değer, onlar tarafından yapılan yorumların, günümüz insanının yeni ufuklara yelken açmalarına, anlam dünyalarını zenginleştirmelerine ve tatmin edici sonuçlara ulaşmalarına hizmet ettiği ölçüde artacaktır.

Âlimlerin din alanı ile ilgili yaptıkları yorumların, yaşadıkları dönemin sosyo-kültürel koşullarından etkilenmediği söylenemez. Bu bakımdan asırlar öncesinin sosyo-kültürel koşullarında yapılan yorumlar, bugünün insanının ihtiyacına tam anlamıyla cevap vermekte yetersiz kalabilmektedir. Geçmişte dini anlamlandırma adına yapılan yorumlardan bir kısmına, günümüzde ulaşılan bilimsel veriler perspektifinden bakıldığında durum daha da vahim bir hal alabilmektedir. Bu vehamet, insanların önemli bir kısmının bu tür yorumların, dini temsil etmediğinin ve dini açıdan bir bağlayıcılığa sahip olmadığının farkında olmamalarından kaynaklanmaktadır.

İnsanın, dindar olmaya eğilimli bir varlık olduğu söylenebilir. Ancak hiçbir insanın doğuştan dindar olmaya programlanmadığı da bir gerçektir.[2] Dindarlık doğuştan getirilen özellikler ile içinde yaşanılan çevrenin etkileşimi sonucunda kazanılan bir özelliktir. Bu özelliğin kazanılması sürecinde bireyler çeşitli engellerle, yönlendirmelerle, gerilimlerle karşılaşabilmekte, çeşitli şekillerde imtihana tabi tutulabilmektedirler.

2 Faruk Karaca. "Dindarlığın Gelişimi", *Din Psikolojisi*, Editör: Hayati Hökelekli, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2010, s. 119.

Bireyin dindarlaşma süreci herhangi bir dine mensup olmak ve o dinin inanç esaslarını benimsemekle sona ermemektedir. Hatta denilebilir ki insanoğlu için asıl iş, herhangi bir dine iman ettikten sonra başlamaktadır. Zira hayatını inandığı dine uygun şekilde yaşayabilmesi için onun nelere, niçin inandığını çok iyi temellendirmesi gerekmektedir. Bu temellendirme işlemi yapılırken insanın aklında inançları ile ilgili birtakım soru işaretlerinin belirmesi oldukça doğaldır. Bu soru işaretleri esasen söz konusu temellendirmenin sağlıklı şekilde yapılabilmesi açısından oldukça önemli bir işleve sahiptir. Zira zihinde beliren her soru işareti, insanı düşünmeye, araştırmaya, okumaya, sormaya, muhakeme ve mukayeseye sevk edecektir. Sağlıklı şekilde yapılması durumunda bu tür zihinsel işlemler, binanın tuğlalarını birbirine bağlayan harç işlevi görecek ve kalpteki imanın sarsılmaz hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Söz konusu işlemlerin ihmal edilmesi halinde ise imanın kalbe tam olarak yerleşmesi ve benliğe nüfûz eden bir unsur haline gelmesi güçleşecektir.

Kalpteki imanın tekâmülü ve benliğin bir parçası haline dönüşmesi, karşılaşılan yeni durumların iman perspektifinden yeniden okunup anlamlandırılmasını gerektirir. Ancak bu süreçte, dini inançlarla telif etmenin oldukça zor olduğu çeşitli durumlarla karşılaşılması da mümkündür. Bu zorluğun, inanç esaslarının yetersizliğinden ziyade, bireyin onları yeterince hazmedememiş olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Dini inanca sahip birey, söz konusu zorluğun üstesinden gelebilmek için doğal olarak bir arayış sürecine girecektir. Bu arayış sürecinde onun sahih dinî bilgileri elde edip sağlıklı yorumlara ulaşacağının herhangi bir garantisi bulunmamaktadır. Günümüzde bilgiye ulaşma araçlarının artmasının / çeşitlenmesinin, bu noktada onun işini kolaylaştıracağı söylenebilir. Ancak bu araçların birçoğunun kötü niyetli kişi ya da grupların elinde bulunduğu da bir gerçektir. Dahası iyi niyetli şekilde bu araçları kullanan insanların önemli bir kısmı da işlerini profesyonel şekilde yapacak ve insanların arayışına tatmin edici cevaplar verecek donanıma yeterince sahip değillerdir.

İnanılan din ile ilgili tatmin edici bilgi arayışı sürecinde ulaşılacak her bilgi, bireyin ruh dünyasına doğrudan yansıyacaktır. Ulaşılan dinî bilginin tatmin edicilik durumu, ruh dünyasına olumlu mu yoksa olumsuz mu yansıyacağının temel belirleyicisi konumundadır. Bireyin, söz konusu bilginin tatmin edicilik düzeyinin düşük olması halinde karşı karşıya kalabileceği önemli problemlerden biri, dinsel şüphedir. Dinsel şüphe, dini inançların ve bunlardan kaynaklanan dinî bilgilerin hakikati temsil edip etmediği konusunda yaşanan kararsızlık halini ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır.

Üniversiteler, sekülerleşme olgusunun en yoğun şekilde hissedildiği yerlerin başında gelmektedir.[3] Zira üniversitede okumak, -doğası gereği- farklı kültürlere sahip kişilerle tanışıp arkadaşlık ilişkisi kurmayı gerektirmektedir. Hayat anlayışı ve yaşam tarzı farklı olan öğrencilerin birbiriyle tanışıp kaynaşmaları, birbirleriyle etkileşim halinde olacaklarını gösterir. Dini inançlar da bu etkileşimden doğal olarak nasibini alacaktır. Dini inanç ve yaşantı bakımından farklılık arz eden kişilerin bir arada bulunmaları, kalpteki mevcut inançların sorgulanmasına zemin hazırlayan bir etken olabilir. Bu sorgulama sürecinde, farklı dini inançlara ya da farklı din anlayışlarına sahip öğrenciler arasında tartışmalar ya da fikir alışverişleri söz konusu olabilir. Öğrenciler, sahip oldukları dini inançlara yöneltilen her eleştiriye, mevcut birikimleriyle cevap veremeyebilirler. Bu duruma bağlı olarak onların bir kısmı, dini inançlarından şüphe duymaya başlayabilir.

Dini inançlara sahip bireyler, din alanı ile ilgili mevcut bilgilerinin hakikati temsil etme durumundan kuşku duymaya başladıklarında, bir taraftan akıl yetilerinin diğer taraftan da dini inançlarının baskısını hissetmeye başlarlar. Onlar, bu gerilimden kurtulmak için din alanı ile ilgili zihinlerinde oluşan sorular / şüpheler sanki yokmuş gibi davranarak problemin üstünü örtmeyi tercih edebilirler. Ancak problemin üstünün örtülmesi, onun yol açabileceği olumsuz-

3 Hayati Hökelekli. *Din Psikolojisine Giriş*, DEM Yayınları, İstanbul, 2016, s. 95.

lukların önüne geç(e)mez. Çünkü inançlarla ilgili üzeri kapatılan, görmezden gelinen ve bastırılan her problem er ya da geç zuhûr edip zamanında çözüme kavuşturulmamasının bedelini ilgili kişilere ödetir. Bu durumda tutulabilecek en sağlıklı yol, problemi doğru tanımlamak, problemin kaynağını tespit etmek ve probleme en uygun çözüm yolunu araştırıp bulmaktır.

İnanan her insan inançlarına aklî / mantıkî deliller bulma ihtiyacı hissetmeyebilir. Ancak bu durum inançların akıl ile temellendirilmesinin bir ihtiyaç / gereklilik olmadığı anlamına gelmez. Çünkü akıl ile telif edilemeyen ya da akıl ile çelişen dini inançlar bireyin kendi kendisiyle çelişmesi anlamına gelir ki bu durum onun iç çatışması yaşamasına; kişilik bütünlüğü ve dindarlık kalitesi açısından çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmasına yol açabilir.

Kimi çevreler, inançların en temel özelliğinin 'sorgulanamazlık' olduğunu iddia etseler de bu iddianın pratikte pek bir karşılığının olmadığı açıktır. Zira günümüz bilgi çağında insanlar, bilginin her çeşidine çeşitli kaynaklardan kolaylıkla ulaşabilmektedirler. Ulaşılan her yeni bilgi, önceki bilgilerle karşılaştırılmak suretiyle ya onaylanarak yahut reddedilerek belleğe yerleştirilmektedir. Bilgi elde etme ya da üretme sürecinde bireyler, içlerinde oluşturdukları mevcut inanç sistemi ile çelişen ancak oldukça mantıklı görünen bilgilerle de karşı karşıya kalabilmektedirler. İşte konumuz açısından problem tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Acaba bu tür bilgilere muhatap olduklarında, inançlı insanların nasıl bir tepki vermeleri gerekmektedir? Onlar söz konusu bilgiyi daha ilk bakışta üzerinde düşünmeye bile değer bulmaksızın reddetmeli midirler? Yoksa onunla yüzleşmeye ve bu şekilde meselenin hakikatini kavramaya mı çalışmalıdırlar?

İnsanların, kendi inanç sistemleri ile çelişen ancak oldukça mantıklı görünen yorumlara vereceği tepki, kendi dindarlıklarını sağlıklı şekilde oluşturabilme durumları ve dindarlıklarının niteliği konusunda ciddi ipuçları verebilir. Zira inançlı bir insanın, kendi

inançları ile çelişen bilgileri, üzerinde düşünme zahmetine bile katlanmaksızın reddetmesinin işaret ettiği bazı hususlar vardır. Bunlar, şu önermelerle ifade edilebilir:

I. Demek ki bu insan, aklın fonksiyonları ile iman arasındaki ilişkiye dair sağlıklı kanaatlere sahip değildir.

II. Demek ki bu insan, kendi inanç sistemini oluştururken zihnini yeterince yormamış, inanç esaslarının hakikati üzerinde yeterince düşünmemiştir.

III. Demek ki bu insan, kendi inanç sistemi ile uyuşmayan düşünceleri, tahkiki imana ulaşma yolunda değerlendirilmesi gereken bir fırsat olarak görememektedir.

O halde; bu insan, kendi inançlarını paylaşmayan kimselerle sağlıklı iletişim kurmakta ve onlarla dini inançlar hususunda müzakere yapmakta zorlanacaktır.

Görüldüğü üzere mesele oldukça ciddi ve bir o kadar da hassastır. Bununla birlikte bu önemli mesele üzerinde bugüne kadar kapsamlı bir araştırma henüz yapılmamıştır. Gençlerimizin kalplerinde var olan dini inançlar, popüler kültür rüzgârının önünde bir yaprak gibi savrulmalarına engel olamamaktadır. Oysa imanın en temel işlevlerinden birisi, bireyin iç dünyasını aydınlatmak ve böylelikle duygu, düşünce ve davranışlarına istikamet kazandırmaktır. Bireyi söz konusu savrulmalara karşı korumakta yetersiz kalan imanda, bir nitelik problemi olduğu açıktır. Bu nitelik problemi ancak inanç esasları ile ilgili zihinlerde oluşan şüphelerin doğru şekilde anlamlandırılması ve onlarla mertçe yüzleşerek kalpte bir hastalık haline dönüşmesine izin verilmemesi ile giderilebilecektir.

İnanç esaslarının temelini, Allah inancı oluşturmaktadır. Allah inancına sahip olmayan bir kişinin, diğer inanç esaslarını benimsemesi düşünülemez. Allah'a olan inancın gücü, diğer inanç esaslarına da doğrudan yansıyacaktır. Aynı şekilde Allah'a inanç hususunda yaşanacak bir problem diğer inanç esaslarını da olumsuz etkileyecektir. Bu bakımdan bireylerin sağlıklı bir inanç sistemine

sahip olabilmeleri için Allah'ın varlığı ile ilgili şüphelerinin giderilmesi, Allah'ı doğru tanımaları ve Allah ile aralarındaki gönül bağlarının güçlü olması ehemmiyet arz etmektedir. Bu nedenledir ki, yapacağımız araştırmada dinsel şüphe olgusu, Allah'ın varlığı hususu ile sınırlandırılmış şekilde ele alınacaktır.

Bu araştırmada, "***Uşak Üniversitesinde okuyan lisans öğrencilerinin dinsel şüphe problemine yükledikleri anlamlar ve verdikleri tepkiler nelerdir***?" sorusuna cevap aranmıştır. Disiplinler arası bir yaklaşımla, bine yakın öğrenciden elde edilen anket verilerine dayanılarak hazırlanan bu çalışmanın, literatürde önemli bir boşluğu dolduracağına inancımız tamdır.

# 1. BÖLÜM

# DİNSEL ŞÜPHE

## 1.1. Şüphe Kavramı

Sözlükte, benzemek ve benzerlik nedeniyle başka şeyle karışmak anlamına gelen şüphe, dini bir terim olarak ise, herhangi bir konuda kesin bir kanaate sahip olamamaktan kaynaklanan tereddüt ve kararsızlık halini ifade etmek üzere kullanılan bir kavramdır.[1] Psikoloji literatüründe ise şüphe; inanç ve inançsızlık arasında kararsız kalma durumunu ifade eder.[2]

İnsan, gelişmeye ve değişmeye açık bir varlıktır. Özellikle de düşünme yetisine sahip olmasına bağlı olarak o, sürekli yeni tecrübeler edinmekte ve yeni şeyler öğrenmektedir. Bu süreçte o, önceden doğru kabul ettiği bazı bilgi ve inançların aslında yanlış; yalanladığı / inanmadığı bazılarının da doğru olduğunu fark edebilmektedir. Bu tür yanılmalara bağlı olarak o, ulaştığı yeni bilgilere yönelik daha şüpheci bir tavır sergileme ihtiyacı duyabilmektedir.

İnsanın, neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verirken zaman zaman tereddütler yaşaması doğaldır. Bu, esasen onun sahip olduğu aklın ve bilginin sınırlı oluşu ile alakalı bir durumdur. O, aklını kullanarak birçok konuda iyiyi ve doğruyu kendi başına fark edebilir. Ancak günlük hayatta aklın tek başına doğruyu bulmakta yetersiz kaldığı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Doğrulara

1 Hacı Mehmet Günay, "Şüphe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, XXXIX, 263.

2 Selçuk Budak. *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 2000, s. 53.

ulaşmak için bazı kişilerin yardımına başvurması da esasen onun bu yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Bireyin doğrulara ulaşma yolunda, kendisi dışındaki bazı unsurların yardımına başvurması; neyin doğru neyin yanlış olduğuna karar verme sürecinde dışarıdan yapılacak yönlendirmelere açık olduğunu göstermektedir. Burada önemli olan, yönlendirmelerin kim tarafından nasıl yapıldığı ve bu yönlendirmelere verilen tepkinin niteliğidir.

Sınırlı bir hayata sahip olan insanın, doğrudan ya da dolaylı şekilde kendisine ulaşan ya da akıl yürütmeler yoluyla zihninde ürettiği bilgilerden şüphe duyup kesin bilgi arayışına yönelmesi, kendisine veya başkalarına zarar verecek tercihler yapmaması bakımından son derece önemlidir. Bilgiler karşısında takınılacak şüpheci tavır, -bilinçli şekilde eyleme dönüştürülmesi durumunda- bireyi dışarıdan yapılacak olumsuz yönlendirmelere karşı büyük ölçüde koruyacaktır. Günümüzde bireylerin çeşitli ideolojik ve dini söylemlerin peşine körü körüne takılıp düşünce ve eylem yönüyle ne aklın ne de dinin tasvip etmeyeceği noktalara savrulabilmelerinin temelinde, belirli kişilerden / odaklardan kendilerine ulaşan bilgilere / talimatlara şüphe ile yaklaşmaktan imtina etmeleri yatmaktadır. Bu bakımdan şüpheci tavrın, hayatın istikamet üzere ve onurlu şekilde yaşanmasında önemli bir işleve sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Bireyin herhangi bir meselede tercih yaparken kararsız kalmasında ya da yaptığı tercihin isabetli olup olmadığı hususunda şüphe duymasında yaptığı / yapacağı tercihin kısa ve uzun vadede ne gibi sonuçları olacağına dair öngörülerinin de etkisi olabilir. Tabii ki bu noktada onun duyguları da devreye girmektedir. Aklın yönelttiği tercih ile duyguların yönelttiği tercihin birbiriyle uyuşması her zaman mümkün olmamaktadır. Söz konusu uyumsuzluğun bireyin iç çatışması yaşamasına yol açacağı aşikârdır. Bu durumda birey, yaşadığı çatışmanın yol açtığı huzursuzluğu gidermek için uzun vadede bedelini ağır şekilde ödeyeceğini bilse de tercihini duygularından yana

kullanabilmektedir. Dolayısıyla şüphe ve kararsızlık her ne kadar insani bir durum olsa da, şüphe yaşayan bireyin yardıma, desteğe ve rehberliğe muhtaç olduğu kabul edilmesi gereken bir gerçektir.

Daha iyiye, daha doğruya, daha güzel bir noktaya ulaşmada bir araç olarak kullanılan şüphe, bireyin elinde paha biçilmez bir sermayeye dönüşmüş demektir. Çünkü doğuştan gelen potansiyelin ideal manada gelişip açığa çıkması ve böylelikle bireyin kendi varoluşunu gerçekleştirecek bir kıvama gelebilmesi, zihinsel gelişim durumu ile yakından alakalıdır. Merak duygusunun canlı kalmasının ve eleştirme, sorgulama, itiraz etme, muhakeme yapma gibi zihinsel aktivitelerin sadece istisnai durumlarda değil her an gerçekleştirilerek hayatın rutini haline gelmesinin, zihinsel gelişimin niteliği ile yakın ilişkisi vardır. Şüpheci tavrın önemi, bireyi söz konusu zihinsel aktivitelere motive etmesinden kaynaklanmaktadır.

Sağlıklı şekilde eyleme dönüştürülememesi durumunda şüpheci tavrın, ruhsal bir problem haline gelmesi ve bireyin hayatını altüst etmesi de söz konusu olabilir. Şüphenin bir araç olmaktan çıkıp amaç haline gelmesi ve olur olmaz her şeyden şüphe duymaya başlanması, şüphenin bireye zarar veren bir unsura dönüştüğüne işaret etmektedir. İşte bu noktada, şüphede bilinçliliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Bireyin, tatmin edici bilgilere ulaşıp kendini geliştirmede şüpheyi bir araç olarak kullanırken sağduyuyu elden bırakması, hiç arzu edilmeyen noktalara savrulmasına yol açabilir.

Bireyin hayatında şüphenin asla söz konusu olmadığı bir alan neredeyse yoktur. Buna dini inançlar da dâhildir. Her şeyden şüphe duyabilen birey, çeşitli faktörlerin etkisiyle, iman ettiği dinî bilgilerden de şüphe duyabilir. Bu, esasen bireyin tatmin arayışı içerisinde bulunmasının doğurduğu bir sonuçtur. Zira dînî inanç noktasında yapılan tercih o kadar değerlidir ki, birey dünya hayatına bu tercihe göre anlam ve değer yükleyecek, kendisini adayacağı ideallerin neler olduğuna bu tercihe göre karar verecektir.